

DOI: 10.7596/taksad.v8i2.2107

Citation: Yılmaz, N. (2019). Gümüşhaneli Dergâhı Şeyhlerinden Safranbolulu İsmail Necati: Hayatı, Halifeleri ve Eseri. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(2), 461-479. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i2.2107>

Gümüşhaneli Dergâhı Şeyhlerinden Safranbolulu İsmail Necati: Hayatı, Halifeleri ve Eseri

Safranboluian Ismail Najati, One of the Sheikhs of Gumushkhanawi Lodge: His Life, Khalifas and Work

Necdet Yılmaz¹

Abstract

İsmail Najati efendy was born in Safranbolu in 1258/1842-3. After completing primary education in his hometown, he came to Istanbul and completed his education there, then he was engaged in teaching as a mudarris. Besides being a participant of Huzur Lessons as a muqarrir and mukhatap, he taught as a professor in the madrasa of Dar al-khilafat al-aliyye. His relationship with Ahmad Ziyaaddin Gumushkhanawi, the scholar-sufi of that era, began in his pupilage and continued in the form of professor-student and sheikh-disciple relation until the death of Gumushkhanawi. He attended the lessons of Gumushkhanawi, took scholarship ijazats and also khilaftnamah from him by completing his sayr al-suluk. He undertook the sheikhdom of Gumushkhanawi Lodge, which was the grand lodge of Ziyaiyyah sûfî order attributed to Gumushkhanawian Ahmad Ziyaaddin Efendy, succeeding Kastamonuian Hasan Hilmy Efendy and conducted this mission until his death. As a mudarris and a sheikh he gave ijazats to numerous students regarding hadith books that he taught. He also gave khilafatnamah to his merited disciples who were taken by himself to khalwats/seclusions, one of the rutin activities of the Lodge. As far as we identified, the number of his khalifas was twenty five. His pamphlet titled Sayr al-Suluk Lessons and postscript to the book of Ramuz al-ahadith are written works of him. In this paper, by presenting the life, scholarly career, lodge activities and khalifas of Ismail Najati Efendy, and briefly examining his pamphlet regarding sayr al-suluk, we sought to introduce this outstanding scholar and wise man.

Keywords: İsmail Najati, Ahmad Ziyaaddîn Gumushkhanawi, Ziyaiyyah, Sayr al-Suluk, Huzur lessons.

---

¹ İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Ana Bilim Dalı, Türkiye. E-mail: drnecdet@gmail.com

Öz

İsmail Necati Efendi, 1258/1842-3 senesinde Safranbolu'da doğmuş, ilk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek burada tahsilini tamamlamış, ardından da tedris faaliyetlerinde bulunmuş bir müderristir. Huzur Dersleri mukarrir ve muhataplığı yanında Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medresesi hocalığı da yapmıştır. Dönemin alim sûfîlerinden Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî ile daha talebeliği döneminde başlayan münasebeti hoca-talebe ve şeyh-mürîd ilişkisi şeklinde onun vefatına kadar devam etmiştir. Gümüşhânevî'nin derslerine katılarak hem ilim icâzetleri hem de seyr ü sülûkünü tamamlayarak hilâfetnâme almıştır. Gümüşhaneli Ahmed Ziyaeddin Efendi'ye nispet edilen Ziyâiyye tasavvuf yolunun âsitânesi olan Gümüşhânevî dergâhının Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'den sonra şeyhliğini üstlenerek vefatına kadar bu vazifeyi yürütmüştür. Pek çok talebeye hem bir müderris olarak hem de dergâhın şeyhi olarak okuttuğu hadis eserlerine dair icâzetler vermiştir. Dergâhın rutin faaliyetlerinden olan halvetlere aldığı kimselerden liyâkat kesbedenlere de hilâfetnâme vermiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla yirmi beş kişi halifesi olmuştur. *Seyr ü Sülûk Dersleri* adlı risâlesi ile *Râmûzü'l-ehâdîs* kitabına yaptığı hâşiye yazılı çalışmalarından olan İsmail Necati Efendi'nin hayatı, ilmî kariyeri, dergâh faaliyetleri ve halifeleri ile seyr ü sülûka dair eserinin kısaca tahliline yer verilerek bu önemli alim ve ârif tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Necati, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî, Ziyâiyye, Seyr ü Sülûk, Huzur dersleri.

İsmi, Doğum Yeri, Doğum Tarihi ve Ailesi

Tam ismi el-Hâc İsmail Necati b. Hacı Mehmed Ağa b. Ahmed el-Zağferanbolî'dir.²

İsmi İsmail, mahlası Necati olan alim sûfîmiz 1258/1842-43 senesinde,³ Safranbolu'nun Oğulveren köyünde, Ömeroğlu ailesinden⁴ Hacı Mehmed Ağa isminde bir şahsın oğlu olarak dünyaya gelmiştir.⁵ Dedesinin ismi ise Ahmed'dir.⁶

Babası Mehmed Ağa, hanımı ve diğer oğlu ile birlikte Hac'da vefat etmiştir.⁷

İsmail Necati Efendi, Cemile hanımla evlenmiş ve Mehmed Fehmi isminde bir erkek çocukları olmuştur.⁸

² İsmail Necati Efendi hakkında, birer tebliğ olarak sunulup yayınlanan iki çalışma bulunmaktadır. Bk. Adem Ersoy, "Gümüşhânevî'nin Halifelerinden Safranbolulu İsmail Necati Efendi", *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu: 'İlim ve İrşadla Geçen Bir Ömür' Bildiriler*, 1-2 Haziran 2013, 2014, s. 424-431; Fatih Yıldız, "Safranbolulu İsmail Necati Efendi", *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu –Kastamonu'nun Manevî Mimarları-*, (4-6 Mayıs 2014), s. 259-269.

³ İstanbul Müftülüğü Şer'îyye Sicilleri, Sicill-i Ahvâl dosyasında doğum tarihi tam üç yerde bu şekilde geçmektedir (Bk. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal Kayıt nr. 3394), 4, 8, 9). Ebül'ulâ Mardin, *Huzûr Dersleri* adlı kitabında doğum tarihini, torunu Sabri Ülgener'in 1255/1840 olarak tahmin ettiğini kaydetmiş (nşr. İsmet Sungurbey, II-III, İstanbul 1966, II, 177, 863) ve daha sonra bu yanlış tahmin araştırmacılar tarafından tekrar edilmiştir (Bk. Semavi Eyice, "İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergâhı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası S. F. Ülgener'e Armağan*, 43 (İstanbul 1987), s. 486; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayış ve Hâlidîyye Tarîkatı*, İstanbul 1984, s. 146; A. Güner Sayar, "İsmâil Necâti Efendi", *DİA*, XXIII, 155; Ahmed Güner Sayar, *Bir İktisatçının Entelektüel Portresi Sabri F. Ülgener*, İstanbul 1998, s. 27). Sadık Albayrak da İstanbul'a geldiği tarih olan 1285'i doğum tarihi olarak vermiştir (*Son Devir Osmanlı Uleması*, I-V, İstanbul 1980, II, 284).

⁴ Mardin, *Huzûr Dersleri*, II, 177.

⁵ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal Kayıt nr. 3394), 9.

⁶ M. Es'ad Coşan Arşivi Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Tasnifi, iki numaralı dosya 22 numaralı gömlek (bundan sonra AZG/2/22 şeklinde kısaltılarak kaydedilecektir) (s. 14).

⁷ Sayar, *Sabri F. Ülgener*, s. 27, dipnot: 1.

⁸ Babası İsmail Necati Efendi'nin yanında tahsilini tamamlayıp ondan icâzet alarak çeşitli yerlerde hocalık ve dersiâmlik vazifesi almış olan Mehmed Fehmi Efendi, Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Şevket Efendi'ye de hocalık yapmıştır. Huzur dersi muhataplığında da bulunan Mehmed Fehmi Efendi babası yanında seyr ü sülûkünü

İstanbul'a Gelişi ve Tahsili

İlk dinî ilimleri Safranbolu müftüsü Mehmed Hilmi Efendi'den tahsil eden İsmail Necati Efendi,⁹ 1285/1868-9 tarihinde İstanbul'a gelerek Bayezid dersiâmlarından Ahıskalı İbrahim Hulûsi Efendi'nin derslerine devam etti. 1293/1876 senesinde dönemin cârî ilimlerini sırasıyla tamamlayarak hocasından âlet ve âlî ilimlere dair icâzetnâme aldı.¹⁰

İsmail Necati Efendi'nin talebeleri arasında yer almış, ondan hadis okuyup icâzet almış olan İlgazlı Ahmed Abduşoğlu bir kitabının kenarına düştüğü notta onun "Bağdat tahsili" olduğunu kaydeder. Her ne kadar İsmail Necati Efendi'nin kendi el yazısıyla ulaşabildiğimiz biyografisinde böyle bir kayıt olmasa da bizzat kendi talebesi olan birinin bu notunu gerekçesiz görmek de herhalde doğru olmasa gerekir.¹¹ Buradan onun, bir ara Bağdat'a da ilim tahsili için uğramış olduğunu düşünebiliriz.

Türkçe ve Arapça ile konuşma ve yazı yazmaya muktedir olduğunu kendi ifadelerinden anlamaktayız.¹²

Dersiâmlığı

1293/1877 tarihinde otuz beş yaşında ruûs imtihanını kazanan İsmail Necati Efendi Bayezid camiinde maaşsız olarak ders vermeye başladı, 1294/1877-78 senesinde müderrislik yapmaya ehil olduğuna dair şehâdetnâme aldı. 1297/1880'de İbtidâ-i hâric derecesinde İstanbul ruûsu verildi.¹³ 1315/1898'de hareket-i dâhil derecesinde Mûsıla-i Sahn'a terfi ederek dördüncü rütbe Osmânî¹⁴ ve Mecidî¹⁵ nişânı ile taltif edilerek kendisine berât verildi.¹⁶

İsmail Necati Efendi, 1 Mayıs 1296/13 Mayıs 1880 tarihinde resmî göreve başlayıp vefat ettiği 6 Şubat 1336/1920 tarihine kadar kırk sene İstanbul'da Bayezid camii dersiâmlığı yaptı. Bu vazifeye başladığı tarihte maaşı aylık 10 kuruş olup aynı yılın Ağustos ayında 30 kuruşa çıkarıldığı, vefat ettiğinde ise 2000 kuruş maaş aldığı sicil dosyasında görülmektedir.¹⁷

---

tamamlayarak hilâfetnâme almış, Cumhuriyet döneminde ilk İstanbul müftülüğüne getirilmiştir. Soyadı kanunu üzerine Ülgener soyadını alan Fehmi Efendi, tanınmış iktisat tarihçerimizden Sabri Fehmi Ülgener'in babası olup çeşitli eserleri bulunmaktadır. (Bk. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), I-V, İstanbul 2006, II, 340; Ahmet Güner Sayar, "Mehmet Fehmi Ülgener", *DİA*, XII, 288-289; Sayar, *Sabri F. Ülgener*, s. 31-36; Ayhan Işık, "İlk İstanbul Müftüsü Mehmet Fehmi Ülgener", *Din ve Hayat*, sy. 24 (Şubat 2015), s. 15-16; Fulya İbanoğlu, "Mehmet Fehmi Ülgener Sicil Varakası", *Din ve Hayat*, sy. 24 (Şubat 2015), 17-23.)

⁹ Mardin, *Huzûr Dersleri*, II, 177. Mehmed Hilmi Efendi'nin müftülük tarihi hakkında bilgi için bk. İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, Müftü Tayin Defteri, nr. 36, s. 440, 531; nr. 35, s. 214b (Esra Yıldız, "İsmail Necati Efendi", *Din ve Hayat*, Haziran 2015, s. 148, dipnot 5'ten).

¹⁰ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal Kayıt nr. 3394), 9; Mardin, *Huzûr Dersleri*, II, 864.

¹¹ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *İlgazlı Hacı Baba*, İstanbul 1995, s. 24.

¹² İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal Kayıt nr. 3394), 9.

¹³ Ruûs, medrese tahsilini tamamlayıp mülâzım olanlardan imtihanda başarılı olanlara verilen beratın adıdır. İmtihanda başarılı olanlar ruûsla beraber İbtidâ-i Hâric medreselerine müderris olarak atandıkları için buna "İbtidâ-i Hâric Ruûsu" da denirdi. İbtidâ-i Hâric medresesinden sonra sıraları geldikçe terakki ile Dâhil ve Sahn medreseleri müderrisliklerine geçerlerdi. (Bk. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, III, 71.)

¹⁴ Osmânî Nişânı, 1861 tarihinde, Sultan Abdülaziz devrinde her türlü devlet hizmetlerinde özel gayret ve başarı gösteren kimseleri ödüllendirmek üzere ihdas edilmiştir. (Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 737-738.)

¹⁵ Mecidî Nişânı, 1852 tarihinde, Sultan Abdülmecid'in ismine izafetle yapılmış olup devlete hizmette özel gayret ve başarı göstermiş olan kimseleri ödüllendirmek üzere ihdas edilmiştir. (Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 428.)

¹⁶ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal Kayıt nr. 3394). *İlmiyye Salnâmesî*'nde İstanbul ruûsunun Sahn-ı Semân derecesini hâiz zevât arasında zikredilen İsmail Necati Efendi'ye bu pâyenin 21 Receb 1328/29 Temmuz 1910 tarihinde verildiği kayıtlıdır (s. 107).

¹⁷ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal Kayıt nr. 3394), 4.

1310/1892 yılında okuttuğu talebeye icâzet vermeye başlayan¹⁸ İsmail Necati Efendi bilâhare 1914'de kurulan Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medresesi¹⁹ kısm-ı âlî hadis müderrisliği vazifesinde de bulundu.²⁰

Huzur Dersi Hocalığı

İsmail Necati Efendi, on iki sene Huzur Dersi muhataplığı, iki sene de Huzur Dersi mukarrirliği²¹ yaptı.²² Bu görevi esnasında kendisine dördüncü rütbeden Osmânî ve Mecidî nişanları verildi.²³

Huzur dersi muhatap ve mukarrirliği yaptığı yıllar sırasıyla şu şekildedir:

Muhataplık: 1315'te 8. ders, 1316'da 7. ders, 1317'de 7. ders, 1318'de 7. ders, 1319'da 6. ders, 1320'de 6. ders, 1321'de 6. ders, 1322'de 6. ders, 1323'de 5. ders, 1324'de 5. ders, 1325'de 5. ders, 1326'da 5. ders.

Mukarrirlik: 1327 ve 1328'de 8. ders.

1328 yılında istifasıyla yerine Midillili Mehmed Emin Efendi görevlendirilmiştir.²⁴

Tasavvufa İntisabı, Mürşidi ve Seyr ü Sülûkü

İsmail Necati Efendi, Gümüşhâneli Ahmed Ziyâeddin Efendi'ye intisab ederek tasavvuf hayatına girmiş ve onun gözetiminde seyr ü sülûkünü tamamlayarak halifesi olmuştur.

Gümüşhânevî dergâhı metrukâtı içerisinde yer alan belgeler arasında yıl yıl halvete giren halvetnişinlerin listesi yer almaktadır. İsmail Necati Efendi'nin ismine bu listelerde rastlamaktayız. Buna göre tarihsiz iki adet halvet listesinde ve üzerinde tarih bulunan altı adet halvet listesinde onun ismine tesadüf ediyoruz. Tarihi belli olan listelere göre İsmail Necati Efendi'nin ilk halvete girdiği yıl 1289/1872'dir. Bilâhare 1291/1874, 1297/1880, 1300/1883 ve 1301/1883-4 tarihlerinde de halvete girmiştir. 1300/1883 tarihinde iki ayrı listede isminin yer almasına bakılırsa bu sene ya ayrı ayrı olmak üzere iki defa halvete girmiştir ya da aynı yıl iki ayrı liste tanzim edildiğinden her iki listede de ismi yer almıştır. Ayrıca iki adet tarihsiz halvet listesinde de ismi bulunmaktadır ki bu listelerin tarihlerini tespit etme imkânımız olmamıştır. Bunlardan hareketle İsmail

¹⁸ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal Kayıt nr. 3394), 9; Mardin, *Huzûr Dersleri*, II, 864.

¹⁹ 1914 tarihinde medreselerin ıslâhı projesi olarak geliştirilen Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medresesi, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ile bir talihsizlik yaşayarak eleman yetiştirememiş duruma gelmiştir. On altı yaşındaki gençlerin cepheye gönderilmesi, burada tahsil yapacak talebe bulmayı güçleştirmiş ve beklenen sonuç alınamamıştır. 1917'de ise Musa Kâzım Efendi'nin şeyhülislâmılığı sırasında bir bakıma eski medrese sistemine tekrar dönüş yapılmıştır. (Bilgi için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi", *DİA*, VIII, 507-508.)

²⁰ *İlmiyye Salnâmesi*, s. 107; Mardin, *Huzûr Dersleri*, II, 864.

²¹ Mukarrir ve muhatap: Huzur derslerinde dersi takrir eden alime "mukarrir", müzakereci durumunda olan alimlere önceleri "tâlip", daha sonra "muhatap" denilmiştir. Bir mukarrir ve beş muhatapla başlayan bu derslerde muhatapların sayısı zaman içinde artmış, eksilmiş, ders adediyle günleri, saatleri ve dersin süresi değişikliğe uğramıştır. Gerek mukarrir gerekse muhatapların seçiminde liyakate ve ilmî mertebeye dikkat edilmesi, gönderilen emir ve tezkirelerde önemle belirtilmiştir. Tam bir ilmî serbestiyet içinde yapılan derslerde bir âyet okunarak mukarrir tarafından onun tefsiri yapılır, muhatapların sorularına ve itirazlarına mukarrir cevap verir, böylece ilmî bir mübâhase cereyan ederdi. Bu derslerde mukarrir siyah, muhataplar mavi cübbe giyerlerdi. (Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *DİA*, XVIII, 441-444; Ömer Kara, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Huzur Dersleri", *Osmanlı'da Tefsir Dersi Gelenekleri: Saray-Tekke-Medrese* (ed. Ömer Kara ve dğr.), İstanbul 2018, s. 25-90.)

²² Mardin, *Huzûr Dersleri*, II, 177.

²³ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal Kayıt nr. 3394), 9.

²⁴ Esra Yıldız, "İsmail Necati Efendi", *Din ve Hayat*, Haziran 2015, s. 149, dipnot: 11. 1315/1898 tarihi Şeyhülislâm Mehmed Cemaleddin tarafından düzenlenmiş Ramazan ayında Huzur Derslerine katılacak mukarrir ve muhatap listesinde de İsmail Necati Efendi'nin sekizinci sırada yer aldığını görüyoruz. Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.MTV, 171/58-2'den Ömer Kara, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Huzur Dersleri", s. 61-65. Aynı şekilde 1324/1906 tarihli beşinci ders için bk. Aynı makale, s. 68.

Necati Efendi, tarihli listeleri dikkate aldığımızda en az beş ayrı halvete girmiştir. Bir senede iki ayrı halvete girdiğini kabul eder ve tarihsiz listeleri de ayrı ayrı sayar isek elimizdeki listelerden hareketle onun en az sekiz defa halvete girdiğini söyleyebiliriz.

İsmail Necati Efendi'nin halvete girdiği tarihi belli olan ilk sene 1289/1872'dir ve bu senenin listesinde kendisinin "halife" olduğu belirtilmektedir. Anlaşıldığına göre o, bu tarihten önce de halvet(ler)e girerek hilâfete layık görülmüştür.

İsmail Necati Efendi'nin, 1285/1868-9 tarihinde İstanbul'a gelerek Bayezid dersiâmlarından Ahıskalı İbrahim Hulûsi Efendi'nin derslerine devam edip 1293/1876 senesinde icâzetnâme aldığı hesaba katılırsa onun İstanbul'da tahsil hayatına başlamasının daha ilk yıllarında bir şekilde Gümüşhânevî dergâhına yolunun düştüğünü, Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi'ye intisab edip onun nezâretinde halvetlere girdiğini tespit ederiz. Halvetlere girmesi tahsil hayatının ardından hocalığı döneminde de devam etmiştir.

Halvet listelerinde İsmail Necati Efendi'nin isminin geçtiği yerlerde hakkındaki bilgiler şu şekildedir:

ADI	HALİFE	HACCI	HOCA	MEMLEKETİ	TARİH/ HİCRÎ	TARİH/ MİLÂDÎ	BELGE
İsmail [Necati] Efendi				Safranbolu			AZG/5/1 90
İsmail [Necati] Efendi			Hoca	Safranbolu			AZG/5/1 94
İsmail [Necati] Bayezid	Halife			Safranbolu	1289	1872	AZG/5/1 87
İsmail [Necati] Efendi				Safranbolu	1291	1874	AZG/4/1 20
İsmail b. Mehmed Efendi				Safranbolu	1297	1880	AZG/5/1 91
İsmail [Necati] Efendi	Halife			Safranbolu	1300	1883	AZG/5/1 83
İsmail [Necati] Efendi		Hacı	Hoca	Safranbolu	1300	1883	AZG/5/1 84
İsmail [Necati] Efendi			Hoca	Safranbolu	1301	1883	AZG/5/1 72

Halifelîği

Gümüşhânevî dergâhı halifelerinin isimlerinin listelendiği ve 116 adet halifeye yer verildiği belgede ilk sıralarda İsmail Necati Efendi'yi de görmekteyiz.²⁵ 1289/1872 senesinde icrâ edilen halvete girenler arasında düşünülen notta da "halife" olduğuna yer verilmektedir.²⁶ Buna göre İsmail Necati Efendi'nin Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin halifeleri arasına girmesi bu tarihte veya bundan önce gerçekleşmiştir.

Ahmed Ziyâeddin Efendi, 1294/1877 tarihinde ikinci defa hacca giderken yerine Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'yi vekil tayin etmiş, ona da Eşref Efendi, Hacı Ali Efendi ve İsmail Necati Efendi'yi muavin olarak görevlendirmiştir.²⁷

Gümüşhaneli dergâhının ikinci postnişini olan Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi 1314/1896 tarihinde hacca gittiğinde yerine vekil olarak İsmail Necati Efendi'yi tayin etmiştir.

²⁵ AZG/4/128.

²⁶ AZG/5/187.

²⁷ Mustafa Fevzi, *Hediyye*, s. 45.

Şeyhliği

Mürşidi Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin kendisinden sonra dergâhına şeyh nasb ve tayin ettiği Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'nin 23 Safer 1329/10 Şubat 1326/23 Şubat 1911 tarihinde Perşembe günü saat yediyi yirmibeş geçe gerçekleşen vefatı ardından İsmail Necati Efendi postnişîn oldu.²⁸ Muhammed Zâhid el-Kevserî, Hasan Hilmi Efendi'nin, kendisinden sonra dergâhın postnişînlğine Safranbolulu İsmail Necati Efendi'yi bizzat tayin ettiğini kaydetmektedir.²⁹

Hasan Hilmi Efendi rahatsızlanarak hatmelere gelemeye başladığında gerekli hizmetleri daha önce de vekili olarak tayin ettiği İsmail Necati Efendi gerçekleştirmiştir. Mustafa Fevzi Efendi, *Menâkıb-ı Haseniyye* adlı eserinde, Hasan Hilmi Efendi'nin son günlerinde olağanüstü bir hareketlilik olduğunu ve kendisini de çağırıldıklarını, huzûr-ı Şeyh'e vardıklarında oturur vaziyette bulduklarını, bir vasiyet yaptığını, buna göre İsmail Necati Efendi'ye uyulması gerektiğini bildirdiğini, bunun için Hafız Tahsin Efendi'yi vasî tayin ettiğini, onun da gereğini icrâ eylediğini aktarır. Bundan birkaç gün sonra ise emr-i Hak vâki olur ve artık vazife asâleten İsmail Necati Efendi'ye geçer.³⁰

Bu durum Mustafa Fevzi Efendi'nin dizelerine şöyle yansır:

*Hastalanmıştı cenâb-ı dest-gîr
Pek zaîf düşmüştü ol pîr-i münîr
Nice müddet hatme gelmezdi o nûr
Eyledi ihvânda çok kaygı zuhûr
Hâce İsmâil Efendi hazreti
Etti îfâ, emr-i sâhib-devleti
Çün vekîl-i mutlak olmuştı o zât
Hem asıldır şimdi o âli-sıfât
Eyledi çünkü hayâtında vekîl
Hem "budur" dedi "memâtımda asîl"
Bu idi emr-i kaderde iktizâ
Zâhir oldu cilve-i sırr-ı kazâ
Bu idi Ahmed Ziyâ'ya müntesîb
Ondan almıştı hilâfetten nasîb
Sâhib-i fazl-ı kemâl bir zât idi
Bu makâmı ondan ihrâz eyledi
Hâsılı şimdi bu şeyh-i muhterem
Bu makâmda eyliyor bezl-i himem
Rihlet-i Hilmî idi mâ nahnu fîh
Nice rihlet eyledi pîr-i fakîh
Nice günler görmemiştik hazreti
Câna te'sir eylemişti hasreti
Şöyle bir son Cum'a gündü nâgehân
Geldi bir hâdim bizi aldı hemen
Nezd-i pîre gitdik o dem der-akab*

²⁸ M. Es'ad Coşan Arşivi, Yörükzâde Ahmed Efendi Koleksiyonu (Bundan sonra YAF kısaltılması kullanılacaktır), 2/160 (3); Vassâf, *Seffîne*, II, s. 339. Hüseyin Vassaf vefat gününü 23 Safer değil, 24 Safer olarak verir.

²⁹ Kevserî, Muhammed Zâhid b. Hasan, *et-Tahrîrül-vecîz fîmâ yebteğîhi'l-müstecîz*, (Kahire: Matbaatü'l-Envâr, 1360), y.y., t.y., s. 24.

³⁰ Mustafa Fevzi, *Menâkıb-ı Haseniyye fî ahvâli's-seniyye*, İstanbul 1329, s. 15-16.

Girdik o âlî huzûra bâ-edeb
Var idi bir çok hâlife orda hem
Hem de vardı hayli zât-ı muhterem
Hazret etmişti şeref-bahş-ı kuûd
O huzûrda yok idi güft-ü şünûd
Nûra gark olmuştu hücre sû-be sû
Âlem-i ulvîye meyl etmişti o
Ben oturmuştum huzûra pek yakîn
Bir nazar kıldı huzzâra kutb-i dîn
Bir hazînâne nazardı o nazar
Tâ ciğergâhımda koydu bir eser
Elvedâ etmek zamânıydı o ân
Başkalaşmış büsbütün kutb-ı cihân
Bir kağıt tutmuş elinde Hazretim
Muztaribdi o velî-i nî'metim
O yazılmış bir vasiyyet-nâmedir
Bu meger dehşet-fezâ hengâmedir
Öyle hissettim ki o pîr-i Hudâ
Âlem-i lâhûta etmiş iktidâ
Başka âlemlerle o meşgûl idi
Hâl ü kâliyle işâret eyledi
O vasiyyet eylemişti ibtidâ
"Şeyh Necâtî'ye edin siz iktidâ"
Bu bütün ihvân için sâbit idi
Bu vasiyyet-nâme te'yîd eyledi
Var daha ba'zı furûât munderîc
Onda ahkâm-ı vasâyâ mündemic
Hem Hâfız Tahsîn Efendi'ydi vasî
Eyledi îfa bu emr-i muhdesi.

1280/1863 tarihinde Koca Mustafa Paşa semti, Abdi Paşa mahallesinde imam olan es-Seyyid Mustafa Efendi tarafından hatm-i hâcegân yapılması ve hatm-i Kur'ân tilaveti için tesis edilen vakfiyeye göre üç bin kuruş, vâkıf tarafından Fatma Sultan camiinde mezkûr hizmetlerin yerine getirilmesi için Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi'ye para vakfı olarak vakfedilmiştir.³¹ Adı geçen vakfın tevliyet görevinin, vakıf kurucusunun vefatından sonra 1292/1875 tarihinde Gümüşhaneli dergâhı şeyhi Ahmed Ziyâeddin Efendi'ye tevcih edildiğini,³² 1303/1886 tarihinde mevcut paranın 3450 kuruş olduğunu,³³ mütevellîliğin 1327/1909 tarihinde Şeyh Hasan Hilmi Efendi'ye tevcih edildiğini,³⁴ İsmail Necati Efendi'nin vefatından sonra postnişin olan Dağistanlı Ömer Ziyâeddin Efendi'ye Sultan Vahdeddin tarafından mezkûr vakfın gereği olarak

³¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 583, 165. Vakfiyenin tanıtımı ve içeriği hakkında geniş bilgi için bk. Adnan Tüzen, "Gümüşhaneli Dergâhında Hatm-i Hâcegân Yapılması Şartıyla Kurulan Bir Vakıf, Bu Vakfa Ait Vakfiye ve Tevcih Belgeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu* (3-5 Ekim 2013 Gümüşhane) (ed. İhsan Günaydın vd.), Ankara 2014, s. 895-899.

³² BOA, EV.MKT.CHT., 841/42.

³³ AZG, 3/27.

³⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (bundan sonra VGMA şeklinde kısaltılacaktır), 131, 100, 784-785.

1338/1920 tarihinde bir beratın verildiğini,³⁵ kezâ ondan sonra da yine aynı sultan tarafından 1340/1921 tarihinde Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi'ye berat verildiğini³⁶ belgelerden takip edebilmekteyiz.

Meclis-i Meşâyih'in 27 Rebiülevvel 1329/28 Mart 1911 tarihli yazısından aynı vakfiyenin bir gereği olarak İsmail Necati Efendi'ye padişah tarafından bu görevin verildiğine dair bir berat takdim edildiğini de öğreniyoruz.³⁷

İsmail Necati Efendi, 12 Mart 1911 tarihinde Hasan Hilmi Efendi'nin halifelerinden Bolvadinli Yörükzâde Ahmed Fevzi Efendi'ye bir mektup göndererek kendisinin postnişîn olduğunu, vazifelere aynen devam edilmesini bildirerek ihvâna da selamlarını gönderir. Muhtemelen dergâhın bütün halifelerine gönderilen bu mektup şöyledir:³⁸

Müşârunileyh'in rûhuna hatm-i Kur'ân ve tehlîl okunması ve ism-i şerîfinin Silsile-i Sâdât'a derc olunması ayrıca tavsiye olunur.

Huzûr-ı Uhuvvet-perverîlerine

el-Hamdülillâhi ve'l-minneh. Ve's-salâtü ve's-selâmü alâ sâhibi'l-ümmeti ve alâ âlihî ve sahbihî ve aleyküm ve rahmetullâhi ve berakâtühû ve ridvânühû

Fe-ba'd.

Ma'lûm-ı âlîleri olduğu üzere *Küllü men aleyhâ fân ve yebkâ vechü rabbike zü'l-celâli ve'l-ikrâm*³⁹ âyet-i celîlesinin mazmûn-ı münîfi muktezâsı olmak üzere vech-i bâkî-i ilâhîden mâ'adâsının fânî olduğu muhakkaktır.

İşte şu günlerde kulûb-ı ihvânı mahzûn ve münkesir eden ve âlem-i cismânîdeki füyûzât-ı kudsiyet-âyâtını bütün bütün rûhâniyyâta münkalib kılan Şeyh-i e'izz-i ekremimiz Hasan Hilmi efendimiz *kuddise sırruhû* hazretlerinin intikâl-i dâr-ı bakâ buyurmazdan evvel gerek şifâhen ve gerek tahrîren vukû' bulan vasiyyetnâme-i kudsiyet-penâhîlerinde makâm-ı âlîlerine ta'yîn buyurulmuş olmaklığım hasebiyle müşârunileyh hazretlerinin emr ve vasiyetleri mücebince inşaallah o makâm-ı kuds-nizâmda âyîn-i tarîka-i aliyyeyi bid'atdan muhâfazaya çalışacağıma ve vücûdum sıhhatte oldukça bizzât vezâif-i meşîhati îfâ edeceğime rabbim ile ahid etmiş bulunmaktayım.

Cümle ihvâna selâmımızın tebliğiyle cümlenizi ta'ziye eder olduğumun beyânı ve sizler dahi âdât-ı kadîme-i sâdât vechile îfâ-yı vazîfe eylemenizi tavsiye ederim.

Ve minallâhi't-tevfik

Fî 11 Rebîülevvel sene [1]329 [12 Mart 1911]

Hâdimü'l-fukarâ ve's-sâlikîn

Kâimmakâm-ı Hazret-i Hasan Hilmi

Postnişîn-i Zâviye-i Ahmed Ziyâeddin

(Mühür: İsmail Necati)

İsmail Necati Efendi postnişîn olduktan sonra Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin dergâhta geliştirip uyguladığı, Hasan Hilmi Efendi'nin de devam ettirdiği Ziyâiye usul ve geleneklerini aynen devam ettirmiştir.

³⁵ AZG/4/104; İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Meclis-i Meşâyih Defterleri, nr. 1740, s. 44, 45.

³⁶ AZG/4/115.

³⁷ İstanbul Müftülüğü Meclis-i Meşihat Defteri, nr. 1735, s. 126. Zâkir Şükrü Efendi'nin İstanbul Dergâhları meşâyihini listelediği Mecmûa-ı Tekâyâ adlı eserde de İsmail Necati Efendi'nin ismi yer almaktadır. Bk. Zâkir Şükrü Efendi, *Die İstanbuler Derwisch-Konvente und Ihre Scheiche (Mecmua-i Takâyâ)*, (haz. Klaus Kreiser, Mehmet Serhan Tayşi), Berlin 1980, s. 29.

³⁸ YAF/2/139 (2).

³⁹ 55/Rahmân, 26-27. "(Yer) üzerinde bulunan her canlı fânidir. (Yalnız) azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı, bâkidir."

Ziyâiyye'nin merkez dergâhı olması sebebiyle bu kolun âsitânesi olarak işlev gören Fatma Sultan Dergâhı, Gümüşhânevî Dergâhı, Gümüşhâneli Dergâhı, Ahmed Ziyâeddin Efendi Dergâhı, Hâlidî Dergâhı ve Zâviye-i Ahmed Ziyâ⁴⁰ olarak adlandırılan yapının işleyişi ana hatlarıyla şu şekildedir:⁴¹

Tarikat Faaliyetleri

Gümüşhâneli dergâhında günlük faaliyetler sabah namazıyla başlar. Sabah namazı ardından cüzler dağıtılarak bir Kur'ân-ı Kerîm hatmi yapılır. Hatm-i hâcegân'ın ardından işrak namazı kılınırdı. Bu uygulama, zaman içerisinde namazdan önce bir cüz Kur'ân-ı Kerîm okuma, namazdan sonra evrad/dua ve hatm-i hâcegân icrası ve işrak namazı şeklinde devam ettirilmiştir. Bütün dervişler için mümkün olmasa dahi dergâhta kalan ve yakın çevrede meskûn dergâh mensuplarının bu faaliyete katıldıkları anlaşılmaktadır. Bu durumu Mustafa Fevzi Efendi beyitlerinde şöyle dile getirir:

Hânkâhda hatm-i Kur'ân her sabah

Dinle ey hâhişker-i fevz ü felâh

Bû hatimden sonra hatm-i hâcegân

Vakt-i İsrâk'a kadar her gün hemân

Sonra da İsrâk namazı var meğer

*Bunları pîr ü civân icrâ eder.*⁴²

Cuma günleri Cuma namazının îfâsından sonra ve hatm-i hâcegân'dan önce şeyh efendi mihraba geçip ihvânın hâline münasip, sülûka ve hâllerine dair nasihatler eder,⁴³ ardından Kur'ân-ı Kerîm hatmedilir ve hatm-i hâce ile oturma sonlandırılırdı.

Cum'a günler öğleden sonra hemân

Hatm-i Kur'ân, sonra hatm-i hâcegân

Hem teveccühler olur ihvân için

*Cümle ihvân hep gelirler Cum'a gün.*⁴⁴

Bu arada tarikate mensup olanlara özel teveccüh meclislerinin kurulurdu. Gümüşhânevî'nin halifelerinden Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi'nin verdiği bilgiye göre şeyh efendi "Teveccüh meclisinde, saflar arasında dolaşıp bazı beyitleri okuyarak müridânı şevk ve cezbeye getirirdi."⁴⁵

Tedris Faaliyetleri

Dergâh'ın doğal faaliyetlerinden birisi de tedris ve özellikle de hadis tadrîsidir. Hadisin bir eğitim aracı olarak esas alındığı dergâhta, Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin telif ve tertip etmiş olduğu, ülkemizde son dönemin en çok okunan hadis kitaplarından birisi olan *Râmûzü'l-ehâdîs* Salı ve Cuma günleri işrak vaktini müteakip öğleye kadar tedris edilirdi. Bu faaliyet her sene Muharrem ayının başında başlar, Receb ayında tamamlanarak hatim yapılırdı. Derse gelenler takip edilerek başından sonuna kadar katılanlara hem

⁴⁰ Geniş bilgi için bk. Necdet Yılmaz, "Gümüşhânevî Dergâhı: Güzünü Bitirip Kış Mevsimine Giren İmparatorlukta Sahada Bir Müessese", *Vakıf ve Sivil Toplum* (haz. Fahameddin Başar), Ankara 2017, s. 111-135.

⁴¹ Mustafa Fevzi Efendi, kaleme aldığı *Rehber-i Zâkir* isimli eserinde; "Her tarikatın bir usûlü vardır. Nakşibendî-Hâlidî yoluna mensup Ziyâiyye şubesinde de sâliklerin tekkede uymaları gereken bir usûl vardır." diyerek başladığı "Der Beyân-ı Usûl-i Tarikat-i Aliyye-i Ziyâiyye" isimli bölümde dergâhın işleyişi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir (s. 340). Ayrıca bu usul ve erkân, M. Es'ad Coşan Arşivi, Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî (AZG) koleksiyonunda bulunan tekke metrukâtından ve dergâh hulefâsından günümüze intikal etmiş sâir evraktan takip edilebilmektedir.

⁴² Mustafa Fevzi, *Rehber-i Zâkir*, s. 340.

⁴³ Ankaralı Ahmed Hilmi, *Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli*, M. Es'ad Coşan Arşivi, Ankaralı Hilmi Efendi Koleksiyonu, I/136, vr. 3^b.

⁴⁴ Mustafa Fevzi, *Rehber-i Zâkir*, s. 340.

⁴⁵ Ahmed Hilmi, *Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli*, v. 7^b.

icâzetleri verilir hem de daha önce rehin olarak verilmiş *Râmûzü'l-ehâdîs* kitabı ile birlikte onun şerhi olan *Levâmiu'l-ukûl* hediye edilirdi.⁴⁶

Yine Gümüşhânevî'nin farklı gaye ve tertiple telif etmiş olduğu *Garâibü'l-ehâdîs* adlı hadis kitabı da aynı günlerde öğle namazını müteakip okutulurdu. Bu kitap daha sık tamamlandığı için senede birkaç defa bitirilmiş olurdu.

Vakıf Faaliyetleri

Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi çeşitli vakıflar kurarak mütevellîliklerini de kendisinden sonra dergâhın postnişînliğini üstlenecek kimselere vermiştir.⁴⁷ Bu vakıfların başında Fatma Sultan camii yanındaki kendisine ait bina gelmektedir. Ayrıca bu binanın içinde bir tane ve Bayburt, Of ve Rize'de birer tane olmak üzere dört adet kütüphane ve kitap vakıfları bulunmaktadır.⁴⁸

Matbaa ve Kitap Faaliyetleri

Devletin içinde bulunduğu siyâsî ve mâlî zor durumu yakından takip eden Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi, bağlılarından imkânı olanların paralarını bir sandıkta toplayarak bunların işletilmesini sağlamış, sahiplerine kâr payı dağıtmış, nemanın bir miktarını da dergâhın giderleri için harcamıştır. Bu paralarla matbaa satın almış, kütüphaneler kurmuş ve kitaplar bastırmıştır. Bu kitapları İslâm coğrafyasının dört bir tarafına dağıtarak ilmin gelişmesinin ve medeniyetin en önemli aracı olan "oku" emrinin tahakkuku için ortaya büyük gayret koymuştur.

Satın aldığı matbaada bastırıldığı kitapların kayda değer bir kısmı kendi teliflerinden oluşmaktadır. Bunları ilim erbabına dağıtarak, kütüphane ve kitap merkezleri kurarak İslâm dünyasının her tarafına kitaplar göndermiştir. Kitap gönderilen bölge ve beldelerin listesini toplu olarak bir defterde bulabiliyoruz.⁴⁹

Borçlanma ve faizin devlet ve halkı bir virüs gibi kemirdiği bu dönemde Gümüşhânevî dergâhı da hem devlete yol ve yön göstermek hem de halkın içinde bulunduğu açmaza bir çıkar yol sunmak için yardımlaşma sandıkları kurmuştur. Bağlıları ve sevenlerinin âtil halde tuttıkları paralarını bir sandıkta toplamış paraya ihtiyacı olanlara verip işletirmek suretiyle bir kâr payı sistemi uygulamıştır.

Bu faaliyetlerin aynı şekilde İsmail Necati Efendi tarafından devam ettirildiğini, onun zamanına ait dergâhın gelir-gider defterlerinden ayrıntılı olarak takip edebiliyoruz.⁵⁰

Haccı

İsmail Necati Efendi'nin halvete girdiği 1300/1883 tarihli listede, ondan önceki listelerde yer almayan bir vasfı kayıtlıdır ve bu da "Hacı" olduğudur. Buna göre o, bu tarihten muhtemelen bir iki sene önce hacca giderek bu vazifesini îfâ etmiştir.⁵¹ Verdiği icâzetnâmelerde de kendisi ve babasının hacı olduğunu isminin başında kullanmaktadır.

⁴⁶ Mustafa Fevzi, *Hediyyetü'l-Hâlidîn fî menâkıbı Kutbi'l-ârifîn Mevlânâ Ahmed Ziyâeddîn b. Mustafa el-Gümüşhânevî*, İstanbul 1313, s. 33-34.

⁴⁷ Bk. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, nr. 590, 46, 28.

⁴⁸ Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin kütüphaneleri ve kütüphane vakfiyeleri ile ilgili bk. Mustafa Fevzi, *Hediyye*, s. 34-35; Tuba Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 19-21; İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 2008, s. 312; Dünder Alikılıç, "Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî ve Kültür Mirasımıza Olan Katkıları", *Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu* (Bağcılar Belediyesi, 1-2 Haziran 2013), İstanbul 2014, s. 494-505; Yusuf Sağır, "Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler", *Uluslararası Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî Sempozyumu* (3-5 Ekim 2013 Gümüşhane) (ed. İhsan Günaydın vd.), Ankara 2014, s. 911-918.

⁴⁹ AZG/3/26. Ayrıca bk. Mustafa Fevzi, *Hediyye*, s. 35.

⁵⁰ Buna dair bazı defter ve belgeler için bk. AZG/1/6 ve AZG/2/23 (Vâridât ve Masârifât Defteri); AZG/1/5 (Kitâbet Defteri); AZG/3/29.

⁵¹ AZG/5/184.

Vefatı

İsmail Necati Efendi, 6 Şubat 1336/1920 tarihinde,⁵² Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece saat bire on kala vefat etmiş,⁵³ müşidi Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin Süleymaniye camii haziresindeki kabrinin yanı başına defnedilmiştir. İlk kabrinin bulunduğu yerde kapalı bir türbe varken bu yapı 1950'li yıllarda yıkılarak kabir de birkaç metre ilerisine nakledilmiştir.

Baştaşı kitâbesi şöyledir:

*Mürşid-i ehl-i hakikat kıdve-i erbâb-ı dîn
Hazret-i üstâd-ı a'zam tâc-ı fahrü'l-ârifîn
Sânî-i kâim-makâm-ı Hazret-i Ahmed Ziyâ
Şems-i Feyyâz-ı fezâil nûr-ı ayn-ı sâlikîn
Nisbet-efzâ-yı tarîkat rehber-i ilm-i butûn
Zübde-i eslâf-ı sâdât muktedâ-yı âharîn
Zü'l-cenâheyn Hâce İsmâîl Efendi Hazret
Vâris-i ekmel idi her hâlde gâyetle metîn
Fevziyâ üçler huzûrunda oku üç Fâtîha
"Burdadır rûh-ı Ziyâ, Hilmî, Necâtî-i berîn."*

(بوردہ در روح ضیاء حلمی نجاتیء برین) = 15 Cemâziyelevvel 1338/5 Şubat 1336 / (1920)

İsmail Necati Efendi'nin vefatıyla boşalan postnişinliğe ihvânın ittifakı ile Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin bir diğer halifesi Dağistanlı Ömer Ziyâeddin Efendi geçmiştir.⁵⁴

Eserleri

İsmail Necati Efendi'nin kaleme aldığı bir eseri bulunmamaktadır. Ancak kendisinin halvet esnasında halvete girenlere işlediği konuları bir halifesi olan Pırlepelî Osman Necati Efendi kaleme almak suretiyle *Seyr ü Sülûk Dersleri* adında bir eser meydana getirmiştir.⁵⁵

İsmail Necati Efendi'den günümüze intikal eden bir diğer çalışma da onun müşidi Ahmed Ziyâeddin Efendi'den miras alarak vefatına kadar tedrisini sürdürdüğü, pek çok kimseye de okutup icâzetnâme verdiği *Râmûzü'l-ehâdis* kitabının kendisine ait matbu nüshasıdır. Belki müşidinden okuduğu dönemden itibaren ömrünün sonuna kadar kullandığı bu *Râmûz* nüshasının kenarına düştüğü hâşiye türünden notlar da ayrıca bir kıymeti hâizdir.⁵⁶

Seyr ü Sülûk Dersleri

Yukarıda da kaydedildiği gibi İsmail Necati Efendi, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin talebesi ve halifesidir. Gümüşhânevî'nin müşidi de Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'dir. Ervâdî Nakşî-Hâlidî tasavvuf yolunun pîri olan Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerindendir. Menkabeye göre Ervâdî'nin İstanbul'a gelip Gümüşhânevî'yi irşad etmesi de Hâlid-i Bağdâdî'nin mânevî bir işareti üzerine vukubulmuştur.

Hâlidî gelenekte üzerinde ısrarla durulup uygulanan bir pratik olmamasına rağmen -ki hiç uygulanmadığı da söylenemez- Gümüşhânevî'nin geliştirdiği yeni bir kol olan Ziyâiyye'nin en belirgin özelliklerinden birisi halvet uygulamasına ağırlık vermesi ve bunu önemsemesidir. Bunun da kanaatimizce iki sebebi vardır. Birisi,

⁵² İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal Kayıt nr. 3394). Krş. Mardin, *Huzûr Dersleri*, II, 177, 864.

⁵³ YAF/3/262 (2).

⁵⁴ YAF/3/161 (2). Evkâf Nezâreti tarafından düzenlenen belge üzerine Sultan Vahdeddin'in verdiği bu husustaki berat için bk. AZG/4/104.

⁵⁵ Bu eser, Osman Necati Efendi tarafından oluşturularak, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin önde gelen halifelerinden ve aynı zamanda İsmail Necati Efendi'nin de mücâz talebelerinden olan Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi'ye hediye edilmiştir. Ahmed Hilmi Efendi'nin torunlarından Avukat Nuran Kortel hanımefendinin lütfettiği bu risâle M. Es'ad Coşan Arşivi'nde bulunmaktadır.

⁵⁶ Eser M. Es'ad Coşan Arşivi'nde bulunmaktadır.

Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin şahsiyeti ve bunun Gümüşhânevî üzerindeki tesiri; ikincisi de, Gümüşhânevî'nin bizzat kendi kişiliğidir.

Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî, İslâmî ilimlerin pek çok dalında uzmanlaşmış bir kişi olduğu gibi sayısı kırkı geçen tasavvufî yollardan hilâfetnâmeler almış, bunun yanında Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin çeşitli eserlerine şerhler yazmış, aynı zamanda Ekberî çizgide bir şahsiyettir. Ervâdî, İstanbul'da kaldığı zaman zarfında Gümüşhânevî ile iki defa halvete girmiştir. Bu halvetler esnasında Ervâdî'nin çok yönlü bütüncül kişiliği, zaten kendisi de teşne olan Gümüşhânevî'yi etkilemiş olmalıdır.

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî, Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Sühreverdîyye, Kübrevîyye ve Çeştiyye'nin yanı sıra diğer tarikatlerin özelliklerini de mürşidinden ahzetmiş olmalıdır.

Bu risâleye göre İsmail Necati Efendi Seyr ü Sülûk'ü ve geçirilen safhaları şöyle anlatır:

Nakşî-Hâlidî yolunda zikir ikidir:

1. İsm-i Zât
2. Lâ ilâhe illallah

Zikr-i hafî (zikr-i bâtın, zikr-i kalbî), Hz. Ebû Bekir'e tâlim ve telkin buyuruldu.

Zikr-i cehrî (Lâ ilâhe illallah), Hz. Ali'ye tâlim ve telkin buyuruldu.

Diğer bütün tarikatler bu ikisinin fûrûlarıdır.

Hâlidîyye'nin icmâlen beş, tafsîlen on beş dersi vardır.

İcmâlen dersleri:

1. Letâif-i seb'a zikirleri
2. Letâif-i hamse (Âlem-i emr murakabeleri)
3. Nefy ü isbât
4. Tehlîl
5. Tehlîl Murakabeleri

Tafsîlen:

1. Âlem-i emr zikirleri (1. Kalb, 2. Ruh, 3. Sır, 4. Hafî, 5. Ahfâ)
2. Âlem-i halk zikirleri (1. Latîfe-i nefis-i nâtîka, 2. Latîfe-i beden)
3. Âlem-i emr murakabeleri (Beş adeddir. Arş'ın üstünde asılları vardır. Âlem-i halktan bulunan latîfe-i nefis-i nâtîka ve latîfe-i beden âlem-i emrin murâkabeleri icrâsında âlem-i halka da sirayet ettiğinden bu ikisinin ayrı murakabeleri yoktur.)
4. 13. ders nefy ü isbat
5. 14. Tehlil dersleri
6. 15. Tehlîl murâkabe dersleri (1. Ehadiyyet, 2. Maiyyet, 3. Akrebiyyet, 4. Mahbûbiyyet, 5. Müşahede).

Âlem-i emr latîfeleri şunlardır: 1. Kalb, 2. Ruh, 3. Sır, 4. Hafî, 5. Ahfâ.

Âlem-i halk latîfeleri: Âlem-i halk latîfeleri ise âlem-i nâsûta yani tahte'l-arş demek olduğundan bu beş latîfede murâkabe-i mahsusa olamaz.

Bundan sonra letâif-i hamse'yi tek tek izah eder.

Halifeleri

SIRA	ADI	MEMLEKETİ
1	Abdurrahim b. Abdülgani Efendi ⁵⁷	
2	Abdülaziz b. Mahmud Efendi ⁵⁸	Biga
3	Halid Efendi ⁵⁹	Nallıhan
4	Hasan b. Hacı Mehmed Efendi (Hacı) ⁶⁰	Of
5	İbrahim b. Ahmed Efendi (Baltacıoğlu) ⁶¹	Holaysa
6	İbrahim Hakkı Efendi ⁶²	Kalkandelen
7	Muhammed Bahâeddin b. Ali Efendi ⁶³	Of
8	Muhammed Hilmi Efendi ⁶⁴	Ankara
9	Muhammed Nuri b. İbrahim Efendi ⁶⁵	Nevşehir
10	Murad b. İbrahim Efendi (Hacı) ⁶⁶	Kırım
11	Murad b. İbrahim Efendi (Hoca) ⁶⁷	
12	Mustafa b. Hasan Efendi (Ferşadzâde) ⁶⁸	Of
13	Mustafa Efendi ⁶⁹	İzmir
14	Osman b. Muhammed Efendi ⁷⁰	Of
15	Osman b. Muhammed Emin Efendi ⁷¹	Devrek
16	Osman Efendi (Hafız) ⁷²	Düzce
17	Osman Nuri b. Ali Efendi ⁷³	Of
18	Ömer b. Ali Efendi (Hoca) ⁷⁴	Kırşehir
19	Ömer b. Ali Efendi (Hoca) ⁷⁵	
20	Said Efendi (Hacı) ⁷⁶	Düzce

⁵⁷ AZG/3/58. (Ömer Ziyâeddin-İsmail Necati)

⁵⁸ AZG/4/114.

⁵⁹ AZG/3/75.

⁶⁰ AZG/3/62.

⁶¹ AZG/3/54. (Osman Niyazi ve İsmail Necati)

⁶² AZG/3/60.

⁶³ AZG/3/56.

⁶⁴ AZG/4/84.

⁶⁵ AZG/4/85.

⁶⁶ AZG/4/88.

⁶⁷ AZG/4/114.

⁶⁸ AZG/3/59.

⁶⁹ AZG/5/188.

⁷⁰ AZG/4/82.

⁷¹ AZG/3/63.

⁷² AZG/3/67.

⁷³ AZG/3/57.

⁷⁴ AZG/3/72.

⁷⁵ AZG/4/114.

⁷⁶ AZG/3/66.

21	Şevket b. Ahmed Efendi (Hafız) ⁷⁷	
22	Şevket b. Ahmed Efendi (Hafız) ⁷⁸	
23	Şükrü Efendi (Hacı, Hafız) ⁷⁹	Yalvaç
24	Mehmed Fehmi Efendi	Safranbolu
25	Abdülhay b. Mehmed Sürûri ⁸⁰	

Kendisine hilâfet verilen bu kişilerin bazılarının hilâfetnâmesinin sonunda iki mühür olduğunu görmekteyiz. Bunlardan birisi Holaysalı Baltacıoğlu Hoca İbrahim b. Ahmed Efendi, diğeri de Abdurrahim b. Aldülğanî Efendi'dir. İlkinin hilâfetnâmesindeki ilk mühür Osman Niyâzî Efendi'ye ait, ikincisinininkindeki ilk mühür ise Dağistanlı Ömer Ziyâeddin Efendi'ye aittir. Bu belgeler ve diğeri yazışmalardan anlaşıldığına göre Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin hiçbir halifesi bağımsız hilâfetnâme verme yetkisine sahip değildir. Taşrada bulunan halifeler merkez postnişinin müsaadesiyle halvet açabilirler, halvete girenler içerisinde hilâfete layık gördükleri için hilâfetnâme tanzim edip mühürleyerek merkez postnişine gönderirler, şayet hilâfetnâme onun tarafından da onanarak mühürlenirse hilâfetnâme sahibine verilir.

İsmail Necati Efendi'nin Gümüşhaneli dergâhına postnişin olduktan sonra da usûl-ü kadîm üzere halvet açtığını belgelerden anlıyoruz. Elimizde bulunan vesikalara göre 1911 senesinde 30 kişi,⁸¹ 1912'de 11 kişi⁸² ve 1914'de 30 kişi⁸³ halvete girmiştir. İsmail Necati Efendi'nin şeyhliğini yürüttüğü senelerde iki ayrı tarihsiz halvet listesi daha bulunmaktadır.⁸⁴ Bunlardan birisinde 18 kişi, diğeri de 25 kişi halvete girmiştir. Diğeri senelere ait halvet listeleri bugüne intikal etmemiş olabileceği gibi Birinci Dünya Savaşı'na denk gelen süre zarfında halvetlere ara verilmiş de olabilir. Ancak İsmail Necati Efendi'nin vefatından takriben dört ay sonraki Ramazan ayında halvete girenlerin listesine göre on yedi kişi halvete dâhil olmuştur.⁸⁵

Halvete girenler içerisinde Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin ve Hasan Hilmi Efendi'nin hilâfet verdiklerinin de bulunması dikkat çekmektedir. Bölge, şehir ve ilçeler olarak da geniş bir coğrafyadan bu halvetelere katılım olduğu gözlemlenmektedir. Ağırlıklı olarak şu yerleşim yerlerinden insanlar halvete girmişlerdir: Akçaabat/Trabzon, Atina, Batum, Bolvadin/Afyon, Bosna, Boyabad/Sinop, Demirci/Manisa, Düzce, Eğin/Erzincan, Erzurum, Gönen/Balıkesir, Harput, Hemişin/Trabzon, Holaysa/Trabzon, İzmit, İzmir, Kalkandeler/Makedonya, Afyon, Karamürsel/İzmit, Keskim, Kırkkilise, Klanes, Köstence, Nallıhan/Ankara, Nevşehir, Of/Trabzon, Paçan/Trabzon, Pirlape, Safranbolu, Samsun, Sinop, Sürmene/Trabzon, Şam, Taraklı/Adapazarı, Şumnu, Tekirdağ, Ünye/Ordu ve Yenipazar.

Sonuç

İsmail Necati Efendi, Osmanlı'nın en buhranlı ve bunalımlı dönemi olan ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk yirmi yılını idrak etmiş alim sûfilerdendir. İlk eğitimini memleketi Safranbolu'da alarak İstanbul'a gelmiş, burada İslâmî ilimler tahsilini tamamlayarak müderrislik pâyesi almıştır. Bayezid medreselerinde tedris faaliyetlerini gerçekleştirirken daha talebeliği zamanında gidip geldiği Gümüşhânevî dergâhının programlarına da dahil olmuştur. Bu ilim ve irfan yuvasında gerek hadis tahsilini gerekse seyr ü

⁷⁷ AZG/4/87.

⁷⁸ AZG/4/114.

⁷⁹ AZG/4/90.

⁸⁰ Mehmed Yektâ Dümer, *Şeyh Hazret-i Abdülhay Öztoprak: Hak ve Hakikat Yolcularını İrşâd*, İstanbul 1980, 372.

⁸¹ AZG/5/188.

⁸² AZG/5/189.

⁸³ AZG/5/170.

⁸⁴ AZG/5/156 ve AZG/4/178.

⁸⁵ AZG/5/177.

sülûkünü ikmal ederek her iki alanda da yeterlilik belgelerini (icâzetnâme ve hilâfetnâme) almaya hak kazanmıştır. Belgelerden takip edebildiğimize göre üstadı Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin yakınında bulunmuş, onun pek çok resmî işlerinde şâhidi ve vasîsi olmuştur. Gümüşhânevî'nin irtihâlinin ardından yerine postnişîn olan Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi zamanında kezâ onun vekili sıfatıyla dergâhın işlerine nezaret emiş, şeyhin olmadığı zamanlarda usûl ve erkânı yürütmüştür. Hasan Hilmi Efendi'nin 1911 senesinde gerçekleşen vefatı üzerine de yine onun vasiyetiyle dergâhın postnişînliğini üstlenmiştir.

Gümüşhânevî Dergâhı postnişînliği döneminde kendisinden önce gelenek hâline gelmiş bulunan hadis tadrîsi ve dergâhın günlük, haftalık ve yıllık usul ve erkânını devam ettirmiştir. Bunlar içerisinde halvet uygulamasını titiz bir şekilde devam ettirdiğini de görmekteyiz. Bu halvetler esnasında halvetnişînlere talim ve belki de taktır ettiirdiği *Seyr ü Sülûk Dersleri* risâlesi ondan günümüze intikal eden önemli bir eserdir. Ayrıca sayfa kenarlarına çok sayıda hâşiye düştüğü *Râmûzü'l-ehâdis* nüshası da elimizde olan ve üzerinde çalışılması gereken ayrı bir eseridir.

İsmail Necati Efendi, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'ye nispet edilen Ziyâiyye yolu üzere Gümüşhânevî dergâhında irşad vazifesini yürüttüğü süre zarfında bağlılarını halvetlere almış, bunlardan bir kısmına seyr ü sülûkünü tamamlatarak hilâfetnâme vermiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hilâfetnâme verdiği kişi sayısı yirmi beş'tir. Halvete girenler içerisinde Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin ve Hasan Hilmi Efendi'nin hilâfet verdiklerinin de bulunması dikkat çekmektedir. Bölge, şehir ve ilçeler olarak da İslâm dünyasının geniş bir coğrafyasından bu halvetelere katılım olduğu gözlemlenmektedir.

İsmail Necati Efendi ilmî kariyerinde Bayezid dersiâmlığı yanında senelerce Huzur Dersleri mukarrir ve muhataplığı yapmış, 1914'de kurulan Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medresesi kısm-ı âlî hadis müderrisliği vazifesinde de bulunmuştur. 1310/1892 yılında okuttuğu talebeye icâzet vermeye başlamış, bu faaliyetini uzun süre devam ettirmiştir.

İsmail Necati Efendi, vazifesi gereği olarak Gümüşhânevî dergâhının sâir işlerini de yürütmüştür. Bunlar dergâhın sandık çalışmalarının takibi, kütüphanelerin mütevellîliği, kitap basım faaliyetlerinin gerçekleştirilerek gerekli yerlere dağıtılması, taşradaki dergâha bağlı oluşumların takibi gibi faaliyetlerdir.

Tek bir çocuğu olan Fehmi Efendi, ilmiyyeye mensup olup Gümüşhânevî dergâhında seyr ü sülûkünü tamamlayarak hilâfetnâme almıştır. Babası İsmail Necati Efendi'nin vefatı üzerine bir ara dergâhın postnişînliği de gündeme gelmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk İstanbul müftüsü olan Fehmi Efendi, 1943 yılına kadar kesintisiz bu hizmetini sürdürmüştür.

İsmail Necati Efendi, Osmanlı'nın bu en bunalımlı, tabir caizse ateşin bacağı sardığı zor yıllarında bir taraftan ilim diğer taraftan da irfan taliplerini bir potada buluşturarak, onlara İslâm'ın ruhunu Sünnet üzerinden üflemiş, İslâm'a ve müslümanlara meydan okumalara karşı yeni bir açılım sağlamaya çalışmış, bugünden geriye baktığımızda hayli de tesirli olmuş tanınması ve üzerinde daha geniş çalışmalar yapılması gereken bir alim ve ârifdir.

Kaynakça / References

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim (1995). *İlgazlı Hacı Baba*, İstanbul.

Albayrak, Sadık (1980). *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul.

Alıklıç, Dünder (2014). "Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî ve Kültür Mirasımıza Olan Katkıları", *Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu* (Bağcılar Belediyesi, 1-2 Haziran 2013), İstanbul 2014, s. 494-505.

Ankaralı Ahmed Hilmi (t.y.). *Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli*, M. Es'ad Coşan Arşivi, Ankaralı Hilmi Efendi Koleksiyonu, I/136.

Çavdar, Tuba (1995). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 19-21.

Dümer, M. Yekta (1980). *Şeyh Hazret-i Abdülhay Öztoprak: Hak ve Hakikat Yolcularını İrşâd*, Sinan Yayınevi, İstanbul.

Ebü'l'ulâ Mardin (1956). *Huzûr Dersleri*, I-II, İstanbul.

Ebü'l'ulâ Mardin (1966). *Huzûr Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), II-III, İstanbul.

Ersoy, Adem (2014). "Gümüşhânevî'nin Halifelerinden Safranbolulu İsmail Necati Efendi", *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu: 'İlim ve İrşadla Geçen Bir Ömür' Bildiriler*, 1-2 Haziran 2013, 2014, s. 424-431.

Erünsal, İsmail E. (2008). *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara.

Eyice, Semavi (1987). "Fatma Sultan Camii", *DİA*, XII, 262-264.

Eyice, Semavi (1987). "İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergâhi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası S. F. Ülgener'e Armağan*, 43 (İstanbul 1987), s. 475-499.

Gündüz, İrfan (1984). *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve Hâliidiye Tarîkatı*, İstanbul.

İbanoğlu, Fulya (2015). "Mehmet Fehmi Ülgener Sicil Varakası", *Din ve Hayat*, sy. 24 (Şubat 2015), 17-23.

İlmiyye Salnâmesi, İstanbul.

İpşirli, Mehmet (1987). "Huzur Dersleri", *DİA*, XVIII, 441-444.

Işık, Ayhan (2015). "İlk İstanbul Müftüsü Mehmet Fehmi Ülgener", *Din ve Hayat*, sy. 24 (Şubat 2015), s. 15-16.

Kara, Ömer (2018). "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Huzur Dersleri", *Osmanlı'da Tefsir Dersi Gelenekleri: Saray-Tekke-Medrese* (ed. Ömer Kara ve dğr.), İstanbul 2018, s. 25-90.

Kevserî, Muhammed Zâhid b. Hasan (t.y.). *et-Tahrîrü'l-vecîz fîmâ yebteğîhi'l-müstecîz*, (Kahire: Matbaatü'l-Envâr,1360), y.y.

Kütükoğlu, Mübahat S. (1973). "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi", *DİA*, VIII, 507-508.

Mustafa Fevzi (1895). *Hediyetü'l-Hâlidîn fî menâkıbı Kutbi'l-ârifîn Mevlânâ Ahmed Ziyâeddîn b. Mustafa el-Gümüşhânevî*, İstanbul.

Mustafa Fevzi (1911). *Menâkıb-ı Haseniyye fî ahvâli's-seniyye*, İstanbul.

Osmânzâde Hüseyin Vassâf (2006). *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), I-V, İstanbul 2006.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sağır, Yusuf (2014). "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Kurduğu Kütüphaneler", *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu* (3-5 Ekim 2013 Gümüşhane) (ed. İhsan Günaydın vd.), Ankara 2014, s. 911-918.

Sayar, A. Güner (2000). "İsmâil Necâti Efendi", *DİA*, XXIII, 155.

Sayar, A. Güner (2000). "Mehmet Fehmi Ülgener", *DİA*, XIII, 288-289.

Sayar, Ahmed Güner (1998). *Bir İktisatçının Entelektüel Portresi Sabri F. Ülgener*, Eren Yayınları, İstanbul.

Tüzen, Adnan (2014). "Gümüşhaneli Dergâhında Hatm-i Hâcegân Yapılması Şartıyla Kurulan Bir Vakıf, Bu Vakfa Ait Vakfiye ve Tevcih Belgeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu* (3-5 Ekim 2013 Gümüşhane) (ed. İhsan Günaydın vd.), Ankara 2014, s. 895-899.

Yıldız, Esra (2015). "İsmail Necati Efendi", *Din ve Hayat*, Haziran 2015, s. 148-149.

Yıldız, Fatih (2014). "Safranbolulu İsmail Necati Efendi", *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu – Kastamonu'nun Manevi Mimarları-*, (4-6 Mayıs 2014), 2014, s. 259-269.

Yılmaz, Necdet (2017). "Gümüşhanevî Dergâhı: Güzünü Bitirip Kış Mevsimine Giren İmparatorlukta Sahada Bir Müessese", *Vakıf ve Sivil Toplum* (haz. Fahameddin Başar), Ankara 2017, s. 111-135.

Zâkir Şükrî Efendi (1980). *Die İstanbuler Derwisch-Konvente und Ihre Scheiche (Mecmua-i Takâyâ)*, (haz. Klaus Kreiser, Mehmet Serhan Tayşi), Berlin.

Arşiv Belgeleri / Archive Documents

Başbakanlık Osmanlı Arşivi / Prime Ministry Ottoman Archives

BOA, EV.MKT.CHT., 841/42.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi / General Directorate of Foundations Archive

VGMA, nr. 583, 165.

VGMA, nr. 590, 46, 28.

VGMA, nr. 131, 100, 784-785.

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi / Istanbul Mufti Office Mesihat Archive

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Meclis-i Meşihat Defteri, nr. 1735.

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Meclis-i Meşâyih Defterleri, nr. 1740.

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 215/20 (orijinal kayıt nr. 3394).

M. Es'ad Coşan Arşivi Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî Koleksiyonu / M. Es'ad Cosan Archive Ahmed Ziyadeddin-i Gumushane Collection

AZG/1/5.

AZG/1/6.

AZG/2/22.

AZG/2/23.

AZG/3/26.

AZG/3/27.

AZG/3/29.

AZG/3/54.

AZG/3/56.

AZG/3/57.

AZG/3/58.

AZG/3/59.

AZG/3/60.

AZG/3/62.

AZG/3/63.

AZG/3/66.

AZG/3/67.

AZG/3/72.

AZG/3/75.

AZG/4/104.

AZG/4/104.

AZG/4/114.

AZG/4/115.

AZG/4/128.

AZG/4/82.

AZG/4/84.

AZG/4/85.

AZG/4/87.

AZG/4/88.

AZG/4/90.

AZG/5/120.

AZG/5/172.

AZG/5/183.

AZG/5/184.

AZG/5/187.

AZG/5/188.

AZG/5/190.

AZG/5/191.

AZG/5/194.

M. Es'ad Coşan Arşivi Ahmed Hilmi Efendi Koleksiyonu / M. Es'ad Coşan Archive Ahmed Hilmi Efendi Collection

AHE, 1/136.

M. Es'ad Coşan Arşivi Yörükzâde Ahmed Efendi Kolaksiyonu / M. Es'ad Coşan Archive Yörükzâde Ahmed Efendi Collection

YAF/2/139 (2).

YAF/2/160 (3).

YAF/3/161 (2).

YAF/3/262 (2).